

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI||
CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ
HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

De Patientia.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-73633)

A Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTULLIANI PRESBYTERI, DE
PATIENTIA, LIBER.

CONFITEOR¹ ad Dominum Deum satis temerè me, si nō etiam impudenter, de patientia componere ausum, cui præstandæ idoneus omninō non sum, vt homo nullius boni: quando oporteat demonstrationem & commendationem alicuius rei adortos, ipsos prius in administratione eius rei deprehendi, & constantiam commonendi propriæ conuersationis auctoritate dirigere, ne dicta factis deficientibus erubescant. Atque vtinam erubescere istud remedium ferat, vt pudor non exhibendi, quod aliis suggestum imus, exhibendi fiat magisterium: nisi quod bonorum quorundam sicuti & malorum, intolerabilis magnitudo est: vt ad capiendâ & præstandâ ea, sola gratia diuinæ inspirationis operetur. Nam quod maximè bonum, id maximè penes Deum, nec aliud id quàm qui possidet dispensat, vt cuique dignatur. Itaque velut solatium erit disputare super eo² quod frui non datur, vice languentium, qui cum vacent à sanitate, de bonis eius tacere non norunt. Ita miserimus ego, semper æger caloribus impatientiæ, quam non obtineo, patientiæ sanitatem, & suspirem & inuocem & perorem necesse est, cum recorder, & in meâ imbecillitatis cōtemplatione digero, bonam fidei valetudinem, & dominicæ disciplinæ sanitatem, non facile cuiquam, nisi patientia adfideat, prouenire. Ita proposita Dei rebus est, vt nullum præceptum obire quis, nullum opus Domino complacitum perpetrare extraneus à patientia possit, bonum eius, etiam³ qui cæca viuunt, summæ virtutis appellatione honorent. Philosophi quidem, qui alicuius sapientiæ animalia deputantur, tantum illi subsignant, vt cum inter sese variis sectarum libidinibus & sententiarum æmulationibus discordent, folius tamen patientiæ in commune memores, huic vni studiorum suorum commiserint pacem. In eam conspiciunt, in eam fœderantur, illi in adfœctatione virtutis vnanimiter student, omnem sapientiæ ostentationem de patientia præferunt. Grande testimonium eius est, cum etiam vanas seculi disciplinas ad laudem & gloriam promouet. Aut nunquid potius iniuria cum diuinâ res in secularibus artibus volutatur? Sed viderint illi, quos mox sapientiæ suæ cum seculo destructæ ac dedecoratæ pudebit. [Nobis exercendæ patientiæ auctoritatem, nō

CAP. I.

affœctatio humana caninæ æquanimitatis⁷ stupore formata,⁸ sed viuæ ac cœlestis disciplinæ diuina dispositio delegat, Deum ipsum ostendens patientiæ exemplum: iam primū qui⁹ florem lucis huius super iustos & iniustos æqualiter spargit: qui temporum officia, elementorum seruitia,¹⁰ totius genituræ tributa dignis simul & indignis patitur simul occurrere, sustinens ingratiſſimas nationes, ludibria artium & opera manuum suarum adorantes,¹¹ nomen cum familia ipsius persequentes, luxuriam, auaritiam, iniquitatem, malignitatem quotidie inoleſcentem, vt sua sibi patientia detrahat: plures enim Dominum idcirco non credunt, quia seculo iratum tam diu nesciunt. [Et¹² hæc quidem diuinæ patientiæ species quasi de longinquo, fors vt de supernis æstimetur. Quid illa autem quæ inter homines palam in terris quodammodo manu apprehensa est? Nasci se Deus in vtero patitur matris, & expectat, natus adolescere sustinet, & adultus non gestit agnoscere, sed cōtumeliosus insuper sibi est, & à¹⁴ seruo suo tingitur, & tentatoris congressus solis verbis repellit. Cùm de domino fit magister, docens hominem euadere mortem, ob salutem¹⁵ scilicet venire offensa patientia eruditus, non contendit, non reclamauit, nec

CAP. II.

quisquam in plateis vocem eius audiuit, arundinem quassatam non fregit, linum fumigās non restinxit. Nec enim mentitus fuerat Propheta, imò ipseus Dei contestatio, spiritum suum in filio cum tota patientia collocantis. Nullum volentem sibi adherere non suscipit: nullus mensam rectumye despexit.¹⁶ Atquin ipse lauandis discipulorum pedibus ministravit. Non peccatores, non publicanos aspernatus est. Non illi saltem ciuitati quæ eum recipere noluerat iratus est, cùm etiam discipuli tam contumelioso oppido¹⁷ cœlestes ignes representari voluissent. Ingratos curauit, insidiatoribus cessit.¹⁸ Parum hoc, si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit. Cùm verò traditur, cùm adducitur, vt pecus ad victimam (sic enim non magis aperit os, quàm agnus sub

CAP. III.

Isai. 42.

Ioan. 13.

Matth. 9.

Luc. 9.

Luc. 17.

Matth. 14.

Matth. 26.

Isai. 53.

Matth. 26.

TULLIANUS
Annotationibus
MELE
A. V.
36.

Iohan. 18. tendentis potestate) ille cui legiones angelorum , si voluisset , vno dicto de caelis af-
 fuissent , ¹⁹ ne vnus quidem discantis gladium in vltorem probauit: patientia Domini in
 Matth. 26. Malcho vulnerata est. ²⁰ Itaq; & gladij opera maledixit in posterū , & sanitatis restitutione
 Mat. 27. ei, quem non ipse vexauerat, satisfecit per patientiam, misericordiae matrē. Taceo ²¹ quod
 Marc. 15. figitur, in hoc enim venerat. Nunquid tamen subeundae morti etiam contumeliosus opus
 Luc. 23. fuerat? Sed saginari voluptate patientiae discessurus volebat. Despuitur, verberatur, deri-
 Iohan. 19. detur, foedis vestitur, foedioribus coronatur. Mira æquanimitatis fides. Qui in hominis fi-
 gura proposuerat latere, nihil de impatientia hominis imitatus est. Hinc vel maximè Pha-
 risaei Dominum agnoscere debuissent, patientiam huiusmodi nemo hominum perpetraret.
 Talia tantae documenta, quorum magnitudo penes nationes quidem detrectatio fidei
 est, ²² penes nos verò ratio & structio, satis aperte non sermonibus modò in præcipiendo,
 sed etiam passionibus Domini sustinendo probant his quibus credere datum est, patien-
 tiam Dei esse naturam effectam, & præstantiam ingenitae cuiusdam proprietatis. ²³ Igi-
 tur si probos quosque seruos & bonae mentis, pro ingenio dominico conuersari videmus
 (siquidem artificium promerendi, obsequium est: obsequij verò disciplina, morigera sub-
 iectio est) quantò magis nos secundum Dominum moratos inueniri oportet: Seruos scilicet
 Dei viui, cuius iudiciū in suos, ²⁴ non in compede, aut pileo vertitur, sed in aternitate aut
 poenae, aut salutis. Cui seueritati declinandae, vel liberalitati inuitandae, tanta obsequij dili-
 gentia opus est, quanta sunt ipsa quae aut seueritas comminatur, aut liberalitas pollicetur. Et
 tamē nos nō de hominibus modò ²⁵ seruitute subnixis, vel quolibet alio iure debitoribus,
 obsequij, verum etiam de pecudibus, etiam de bestiis obedientiam exprimimus, intelli-
 gentes vsibus ²⁶ nostris eas à Domino prouisas traditāsque. Meliora ergo nobis erunt in
 Gen. 1. 9. obsequij disciplina, quae nobis Deus subdit: agnoscut deniq; quae obediunt, nos cui soli sub-
 diti sumus, Domino scilicet, auscultare dubitamus? At quàm iniustū est, quā etiā ingratum
 quod per alterius indulgentiā de aliis cōsequaris, idē illi per quē consequeris, de temetipso
 non rependere? Nec pluribus de obsequij exhibitione debita à nobis Domino Deo. Satis
 enim agnitio Dei quid sibi incūbat, intelligit. Ne tamē vt extraneū de obsequio videamur
 interieciisse, ipsum quoq; obsequiū de patientia trahitur. Nūquā impatiēs obsequitur, aut
 patiens quis oblectatur. Quam ergo Dominum omnium bonorum & demonstrator & accer-
 ptor, Deus in semetipso circūtulit, quis de bono eius latere retractet? cui item dubium sit
 omne bonum, quia ad Deum pertineat, pertinentibus ad Deum tota mente sectandis? Per
 quae in ²⁷ expedito & quasi in praescriptionis cōpendio & commendatio & exhortatio de
 patientia constituta est. ²⁸ Verum tamē procedere disputationem de necessariis fidei nō
 est otiosum, quia nec infructuosum. Loquacitas in ædificatione nulla turpis, si quādo tur-
 pis. Itaque si de aliquo bono sermo est, res postulat contrariū quoque boni recedere. Quis
 enim sectandū sit, magis illuminabis, si quod vitandū sit pròinde digesseris. Consideremus
 igitur de impatientia: an sicut patientia in Deo, ita aduersaria eius in aduersario nostro na-
 ta atq; cōperta sit: vt ex isto appareat, quā principaliter fidei aduersetur. Nam quod ab
 amulo Dei conceptū est, vtique non est amicum Dei rebus. Eadem disordia est rerū quae
 & auctorū. Porro cū Deus optimus, diabolus ecōtrariō pessimus, ipsa sui diuersitate re-
 stantur ²⁹ neutrum alteri facere, vt nobis non magis à malo aliquid boni, quā à bono ali-
 quid mali editū videri possit. Igitur ³⁰ natales impatientiae in ipso diabolo deprehendū
 tunc cū dominum Deum vniuersa opera quae fecisset, imagini suae, id est, homini subie-
 cisse impatienter tulit. Nec enim doluisset, si sustinuisset: nec inuidisset homini, si non do-
 luisset. Ad eodē decepit eum, quia inuiderat. Inuiderat autē, quia doluerat. Doluerat, quia im-
 patienter vtique non tulerat. Quid primū fuerit ille angelus perditionis, malus an impa-
 tientiā auspiciatam; deinde inter se conspirasse, & indiuiduas in vno patris sinu ad-
 leuasse. At enim quam primus senserat, per quam delinquere intrauerit, de suo experimen-
 to quid ad peccandum adiuraret structus, eandem impingendo in crimen homini adu-
 cauit, conuenta statim illi mulier, non temere dixerim per colloquium ipsum eius aduersus
 est spiritu impatientia infecto, vsque adeo nunquam omnino peccasset, si diuino ³¹ pre-
 terdicto patientiam perferuasset. Quid quòd non sustinuit sola conuenta, sed ³² apud Adā
 nondum maritum, nondum aures sibi debentem, impatiens etiam tacendi est: ac ³³ in
 ducentem illum eius quod à malo hauserat, facit. Perit igitur & alius homo per impa-
 tiam alterius: perit mox & ipse per impatientiam suam vtrouique commissam, & cetera

A Dei præmonitionem, & circa ³⁵ diaboli circumscriptionem: illam seruire, hanc refutare non sustinens. Hinc prima iudicij, vnde delicti origo: hinc Deus irasci exorsus, vnde offendere homo inductus. Inde in Deo prima patientia, vnde indignatio prima. Qui tunc maledictione sola contentus, ab animaduersionis impetu in diabolo teperauit. Aut quod crimen ante istud impatientiæ admissum homini imputatur? ³⁶ Innocens erat, & Deo de proximo amicus, & paradisi colonus. ³⁷ At vbi semel succidit impatientiæ, defuit Deo sapere, defuit cœlestia sustinere posse. Exinde homo terræ datus, & ab oculis Dei cietus, facile ³⁸ vsurpari ab impatientia cœpit in omne quod Deum offenderet. Nam statim illa semine diaboli concepta, malitiæ fecunditate iram filium procreauit: editum suis artibus erudit. Quod enim ipsum Adam & Euam morti immerferat, docuit & filium ab homicidio incipere. Frustrâ istud impatientiæ adscripserim, si Cain ille primus homicida, & primus fratricida, oblationes suas à Domino recusatas æquanimiter nec impatienter tulit: si iratus fratri suo non est, si neminem denique interemit. Cùm ergo nec occidere potuerit, nisi iratus, nec irasci nisi impatiens, demonstrat quod per iram gessit, ad eam referendum, à qua ira suggesta est, per hæc ³⁹ impatientiæ tunc infantis quodammodo incunabula. Ceterum quanta mox incrementa nec mirum. Nam si prima deliquit, consequens est vt quia prima, idcirco & sola sit matrix in omne delictum, defendens de suo fonte varias criminu venas. De homicidio quidem dictum est. Sed ira editum à primordio, etiam quasunque postea causas sibi inuenit, ad impatientiam vt ad originem sui confert. Siue enim quis inimicitias, siue prædæ gratia id scelus conficit, prius est vt aut odij aut avaritiæ fiat impatiens.

B Quicquid compellit, sine impatientia sui non est, vt perfici possit. Quis adulterium sine libidinis impatientia subit? Quod & si pretio in fœminis cogitur venditio illa pudicitia, vtique impatientia contemnendi lucri ordinatur. ⁴⁰ Hæc vt principalia penes Dominum delicta. Nam vt compendio dictum sit, omne peccatum impatientiæ ascribendum. Malum impatientia est boni. Nemo impudicus non impatiens pudicitia, & improbus probitatis, & impius pietatis, & inquietus quietis. Vt malus vnusquisque fiat, bonus perseuerare non poterit. Talis igitur excetra ⁴¹ delictorum: cur non Dominum offendant improbatorem malorum? An non ipsum quoque Israël per impatientiam semper in Deum deliquisse manifestum est? exinde quò oblitus brachij cœlestis quo Aegyptiis afflictationibus fuerat extractus, de Aaron sibi Deos duces postulat, quum in idolum auri sui collationes defundit: tam necessarias enim Moyse cum Domino congregantis impatienter exceperat moras. Post ⁴² manna escatili pluuia, post petra aquatilem sequelam desperant de Domino, tridui sitim non sustinendo. nam hæc quoque illis impatientia à Domino exprobratur. Ac ne singula peruagemur, nunquam non per impatientiam delinquendo perierunt. Quomodo autem prophetis manus intulerunt, nisi per impatientiam audierunt? Domino autem modo ipsi, per impatientiam etiã videndi. Quod si patientia inissent, liberaretur. [Ipsa ⁴³ adeo est, quæ fidem & subsequitur, & antecedit. Deniq; Abraham Deo credidit, ⁴⁴ & iustitiæ deputatus ab illo est: sed fidem eius patientia probauit, quum filium immolare iussus est, ad fidei non tentationem dixerim, sed typicam cõtestationem. Ceterum Deus quem iustitiæ deputasset, sciebat. Tam graue præceptum quod nec Domino perfici placebat, patienter & audiuit, & si Deus voluisset, impleisset. Merito ergo benedictus, quia & fidelis: merito fidelis, quia & patientis. Ita fides patientia illuminata, quum in nationes seminaretur, per semen Abrahæ, quod est Christus, & gratiã legi superduceret, ampliandæ adimplendæq; legi adiutricem suam patientiã præfecit, quod ea sola ad iustitiæ doctrinã retrò defuisset. Nam olim & oculum pro oculo, & dentem pro dente repetebant, & malum malo fœnerabant: nondum enim patientia in terris, quia nec fides: scilicet interim impatientia occasionibus legis fruebatur. Facile erat absente domino patientiã & magistro. Qui postquam superuenit, & gratiã fidei patientia composuit, iam nec verbo quidẽ laceffere, nec fatue quidem dicere sine iudicij periculo licet. Prohibita ira, restricti animi, compressa petulantia manus, exemptu linguæ venenum plus lex quàm amisit, inuenit. dicente Christo: Diligite inimicos vestros, & maledicentibus benedicite: & orate pro persecutoribus vestris, vt filij sitis patris vestri cœlestis. Vides quem nobis patrem patientia acquirat? Hoc principali præcepto vniuersa patientiã disciplina succincta est, ⁴⁶ quando ne linguæ quidem malefacere concessu est. [Iã ⁴⁷ verò percurrentibus nobis causis impatientiæ, cetera quoque præcepta suis locis respondebunt. Si detrimento rei familiaris animus concitatur, omni penè in loco de contemnendo seculo scripturis dominicis commonetur: nec maior ad pecuniæ contemptum exhortatio

TULLIANUS
Annotati onibus
MELLI
A. V.
36

subiacet, quàm quòd ipse Dominus in nullis diuitiis inuenitur. Semper pauperes iustificat, diuites prædamnat. ⁴⁸ Ita detrimentum patientiæ, fastidium opulentiæ præministrat, demonstrans per abiectionem diuitiarum, ⁴⁹ læsuras quoque earum computandas nõ esse. Quod ergo nobis appetere minimè opus est, quia nec Dominus appetiuit, detruncatum vel etiam ademptum non agrè sustinere debemus. Cupiditatem omnium malorum radicem spiritus Domini per Apostolum pronunciauit. Eam non in concupiscentia alieni tantùm constitutam interpretemur: nam & quod nostrum videtur, alienum est: nihil enim nostrum, quoniam Dei omnia, cuius ipsi quoque nos. ⁵⁰ Itaque si damno affecti impatienter senserimus, non de nostro amissum dolètes, ad fines cupiditatis deprehendemur. Alienum quærimus, quum alienum amissum dolentes agrè sustinemus. Qui damni impatientia concitatur, terrena celestibus anteponendo, de proximo in Deum peccat. Spiritum enim quem à Domino sumpsit, secularis rei gratia concutit. Libentes igitur terrena amittamus, cœlestia tueamur. Totum licet seculum pereat, dum patientiam lucrifaciam. Iam qui minutum sibi aliquid aut furto, aut vi, aut etiam ignauia, non constanter sustinere constituit: nescio an facillè, vel ex animo ipse rei suæ manum inferre possit in causa eleemosynæ. Quis enim ab alio secari omninò non sustinens, ipse ferum in corpore suo ducit? Patientia in detrimentis exercitatio est largiendi & commenicandi. Non piget donare eum, qui non timet perdere. Alioquin quomodo duas habens tunicas, alteram earum nudo dabit, nisi idem sit, qui auferendi tunicam, etiam pallium offere, possit? Quomodo amicos de mammona fabricabimus nobis, si eum in tantum amauerimus, vt amissum non sufferamus? Peribimus cum perduto. Quid hic inuenimus, vbi habemus amittere? Gentilium est omnibus detrimentis impatientiam adhibere, qui rem pecuniariam fortasse animæ anteponant. Nam & faciunt cum lucri cupiditatis questuosa pericula mercimoniorum in mari exercent: cum pecuniæ causa ⁵¹ etiam in foro nihil damnationi timendum aggredi dubitant: ⁵² cum denique ludo & castris sese locant, cum per viam in mores ⁵³ bestiarum latrocinantur. Nos verò secundum diuersitatem, quæ cum illis sumus, non animam pro pecunia, sed pecuniam pro anima deponere conuenit.

Matth. 5.
Luc. 16.

CAP. VIII.

Matth. 5.

Matth. 5.
Deut. 21.
Gal. 3.

Marc. 7.
Matth. 12.

CAP. IX.

1. Theff. 4.

seu sponte in largiendo, seu patienter in amittendo. [⁵⁴ Ipsam animam, ipsumque corpus in seculo isto expositum omnibus ad iniuriam gerimus, cuiusque iniuriæ patientiam habebimus: ⁵⁵ minorum deliberatione lædemur? Absit à seruo Christi tale inquinamentum, vt patientia maioribus tentationibus præparata in friuolis excidat. Si manu quis tentauerit prouocare, præsto est Dominica ⁵⁶ moneta, Verberanti te, inquit, in faciem, etiam alteram genam obuerte. Fatigetur improbitas, patientia tua. ⁶⁷ Quis ictus ille sit dolore & contumelia constrictus, grauius à Domino vapulat. Plus improbum illum cædis sustinendo. Ab eo enim vapulabit, cuius gratia sustines. Si linguæ amaritudo, maledictio siue conuicio eruperit, respice dictum: Quum vos maledixerint, gaudete. ⁵⁸ Dominus ipse maledictus in lege est, & tamen solus est benedictus. Igitur dominum serui consequamur, & maledicamur patienter, vt benedicti esse possimus. Si parum æquanimiter audiam dictum, quod in me proteruum aut nequam, reddam & ipse amaritudinis vicem necesse est, aut cruciabor impatientia muta. Quum ergo percussero maledictum, quomodo secutus iniuriar doctrinam Domini qua traditum est, ⁵⁹ non vasculorum inquinamentis, sed eorum quæ ex ore promuntur, hominem communicari. Item: Manere nos omnis vani & superuacui dicti reatum? Sequitur ergo vt à quo nos Dominus arceat, idem ab alio æquanimiter pati admoneat, hic iam de patientiæ voluntate. Nam omnis iniuria, seu lingua, seu manu incussa, cum patientiam offenderit, eodem exitu dispungetur, quo ⁶⁰ telum aliquod in petra constantissimæ duritiæ libratum & obtusum. Concidet enim ibidem irrita operatio infructuosa, & nonnunquam repercutsum in eum qui emisit, reciproco impetu sequet. Nequè idcirco quis te lædit vt dolcas: quia fructus lædentis in dolore læsi est. Ergo cum fructum eius euerteris non dolendo, ipse doleat necesse est amissione fructus sui: tunc tu non modò illæsus ibis, quod etiam solum tibi sufficit, sed insuper aduersarij tui & frustrationis oblectatus, & dolore defensus. Hæc est patientiæ utilitas & voluntas. [⁶¹ Ne illa quidem impatientiæ species excusatur in amissione nostrorum, vbi aliqua doloris patrocinatur. Ne tertio. Præponendus est enim respectus denunciationis Apostoli, qui ait: Ne contristemini dormitione cuiusquam, sicut nationes quæ spe carent. Et merito. ⁶² Credentes enim resurrectionem Christi, in nostram quoque credimus, propter quos ille & obiit & resurrexit. Ergo cum constet de resurrectione mortuorum, vacat dolor mortis, vacat & impatientia

A doloris. Cur enim doleas, si periisse non credis? Cur impatienter feras subductum interrim, quem credis reuerfurum? Profectio est quam putas mortem. Non est lugendus qui antecedit, sed planè desiderandus. Id quoque desiderium patientia temperandum. Cur enim immoderatè feras abisse, quem mox subsequeris? Ceterum impatientia in huiusmodi, & spei nostræ malè ominatur, & fidem prauaricatur. Et Christum lædimus, cum euocatos quosque ab illo, quasi miserandos non æquanimiter accipimus. ⁶³ Cupio, inquit Apostolus, recipiam, & esse cum Christo. quantò melius ostendit votum Christianorum. Ergo votum si alios consequutos impatienter dolemus, ipsi consequi nolumus. ⁶⁴ Est & alius summus impatientiæ stimulus, vltionis libido, ipsi consequi nolumus. ⁶⁵ rix aut malitia. Sed & gloria vbique vna, & malitia nunquam non Domino odiosa, hoc quidem loco maximè, quum ab alterius malitia prouocata, superiorem se in exequenda vltione constituit, & remunerans nequam duplicat quod semel factum est. Vltio penes errorem solatium videtur doloris, penes veritatem certam redarguitur malignitatis. Quid enim refert inter prouocantem & prouocatum, nisi quòd ille prior in maleficio deprehenditur, at ille posterior? Tamen vterque læsi hominis Domino reus est: qui omnem nequam & prohibet & damnat. Nulla in maleficio ordinis ratio est: nec locus scelerum, quod similitudo coniungit. Absolutè itaque præcipitur malum malo non rependendum. Par factum, par habet meritum. Quomodo id obseruabimus, si fastidientes in fastidio vltionis non erimus? Quem autem honorem litabimus domino Deo, si nobis Arbitrium defensionis arrogauerimus? Nos putres vasa fictilia, seruis nostris assumentibus sibi de conferuis vltionem, grauius offendimur: eosque qui nobis patientiam obtulerint suam, vt memores humilitatis, seruitutis, ius dominici honoris diligentes, non probamus modò, sed ampliorem quàm ipsi sibi præsumpsissent, satisfactionem facimus. Id nobis in Domino tam iusto ad æstimandum, tam potenti ad perficiendum periclitatur: Quid ergo credimus iudicem illum, si non & vltorem? Hoc se nobis reprodit, dicens: Vindictam mihi, & ego vindicabo. id est, Patientiam mihi, & ego patientiam remunerabo. Cum enim dicit, Nolite iudicare, ne iudicemini, nonne patientiam flagitat? Quis enim non iudicabit alium, nisi qui patiens erit non defendendi? quis idcirco iudicat, vt ignoscat? Ac si ignoscet, tamen iudicantis ⁶⁶ impatientiam cauit, & honorem vnici iudicis, id est, Dei abstulit. Quantos verò casus huiusmodi impatientia incurfare consueuerat? Quotiens poenituit defensionem? ⁶⁶ quotiens instantia eius deterior facta est causis suis? Quoniam nihil impatientia susceptum, sine impetu transigi nouit: nihil impetu actum, aut non offendit, aut corruit, aut præceps abiit. Iam si leuius defendaris, infanies: si vberius, oneraberis. Quid mihi cum vltione, cuius modum regere non possum per impatientiam doloris? ⁶⁷ Quòd si patientiæ incubabo, non dolebo: si non dolebo, vicisci non desiderabo. [Post ⁶⁸ has principales impatientiæ materias, vt potuimus regeſtas, quid inter ceteras euagemur, quæ domi, quæ foris? Lata atque diffusa est operatio mali. Multiplicia spiritus incitamenta iaculantis, & modò paruula, modò maxima. Sed paruula de sua mediocritate contemnas, maximis pro sua exuberantia cedas. Vbi minor iniuria, ibi nulla necessitas impatientiæ. At vbi maior iniuria, ibi ⁶⁹ necessarior iniuriæ, medela patientiæ. Certerum igitur ⁷⁰ quæ à Malo infliguntur sustinere, vt hostis studium, æmulatio nostræ ⁷¹ æquanimittatis eludat. Si verò quædam ipsi in nos, aut imprudentia, aut sponte etiam superducimus, æquè patienter obeamus, quæ nobis imputamus. Quòd si à Domino nonnulla credimus incuti, cui magis patientiam quàm Domino præbeamus? Quin insuper gratulari & gaudere nos docet, dignatione diuinæ castigationis. Ego, inquit, quos diligo, castigo. O seruum illum beatum, cuius emendationi Dominus instat! cui dignatur irasci, quem admonendi dissimulatione non decipit. Vndique igitur adstricti sumus officio patientiæ administrandæ. Quia qua ex parte, aut erroribus nostris, aut Mali insidiis, aut admonitionibus Domini ⁷² interuenimus, ⁷³ eius officij magna merces, felicitas scilicet. Quos enim felices Dominus nisi patientes nuncupauit dicendo: Beati pauperes spiritu, illorum est enim regnum cælorum. Nullus profectò spiritu pauper, nisi humilis. Quis enim humilis nisi patiens: quia nemo subicere sese potest, sine prima patientia subiectionis ipsius. Beati, inquit, stantes atque lugentes. Quis talia sine patientia tolerat? ⁷⁴ Itaque talibus & aduocatio & risus promittitur. Beati mites. Hoc quidem vocabulo: impatientes non licet omninò censeri. Item quum pacificos eodem titulo felicitatis notat, & filios Dei nuncupat, nunquid

TULLIANUS
Annotationibus
MELEI
A. V.
36.

- impatientes pacis affines? Stultus hæc senserit. Quum verò gaudete & exultate dicit, quod
 tiens vos maledicent & persequentur: 75 merces enim vestra plurima in celo: id vti que
 non exultationis impatiētia pollicetur: quia nemo in aduersis exultabit, nisi antè ea con-
 non exultationis impatiētia pollicetur: quia nemo in aduersis exultabit, nisi antè ea con-
 non exultationis impatiētia pollicetur: quia nemo in aduersis exultabit, nisi antè ea con-
- CAP. XII.
 Matth. 18. adinet disciplinam, quis omnino impatiētia natus, vel semel ignoscet fratri suo? non
 Matth. 5. dicam septies, sed septuagies septies? Quis ad iudicem cum aduersario suo dirigens, ne-
 gotium 77 conuenientia soluet? nisi prius iam doleret, duriciam, amaritudinem, venena-
 scilicet impatiētia amputaret? Quo modo remittes, & remittetur tibi, si tenax iniuria per-
 absentiam patientia fueris? Nemo conuulsus animum in fratrem suum, munus apud alta-
 Matth. 5. perficiet, nisi prius reconciliando fratri reuersus ad patiētiam fuerit. Sol super iram no-
 Ephes. 4. stram si occiderit, periclitatur. Non licet nobis vna die sine patiētia manere. Atenim cum
 omnem speciem salutaris disciplina gubernet, quid mirum quod etiam pœnitentia mi-
 nistrat, solita lapsis subuenire, 78 cum disuncto matrimonio, ex ea tamen causa, quali-
 cet seu viro, seu femina ad viduitatis perseuerantiam sustineri, hæc expectat, hæc exco-
 ptat, 79 hæc exorat pœnitentiam, quandoque inuitis salutem. Quantum boni vti que
 confert, alterum adulterum nõ facit, alterum emendat. Sic & illis dominicarum similitu-
 dinum exemplis de patientia sanctis adest. Erroneam ouem patientia pastoris requirit &
 Luc. 15. inuenit. Nam impatiētia vnam facile contemneret. Sed laborem inquisitionis patientia
 Ibidem. que prodigum filium patientia patris & recipit, & vestit, & pascit, & apud impatiētiam
 irati fratris excusat. Saluus est igitur qui perierat, quia pœnitentiam inuit. Pœnitentia
 non perit, quia patientiam inuenit. Nam dilectio summum fidei sacramentum, Christi-
 ni nominis thesaurus, quam Apostolus totis viribus sancti spiritus commendat, cuius
 1. Cor. 13. nisi patientia disciplinis eruditur? Dilectio, 80 inquit, magnanimis est: ita patientiam
 sumit. Benefica est: malum patientia non facit. Non æmulatur: id quidem patientia pro-
 prium est. Nec proteruum sapit: modestiam de patientia traxit. Non inflatur, non proter-
 uit: non enim ad patientiam pertinet. Nec sua requirit, suffert sua, dum alteri proficit:
 incitatur. Ceterum quid impatiētia reliquisset? Ideo, inquit, dilectio omnia sustinet,
 omnia tolerat. vti que quia patiens. Merito ergo nunquam excidet: nam cetera con-
 cuabuntur, consummabuntur. Exhauriuntur linguæ, scientia, prophetia: permanent
 fides, spes, dilectio. Fides, quam Christi patientia induxit: spes, quam hominis patientia
 CAP. XIII. expectat: dilectio, quam Deo magistro patientia comitatur. [81 Vti que hæc de patientia
 tandem simplici & vniuersali, & tantum in animo constituta: quum eadem etiam in cor-
 pore, 82 demerendo Domino multipliciter 83 adlaboret: 84 vti que quæ ab ipso Domino in
 corporis quoque virtute edita est, siquidem rector animus facile communicat spiritus
 uecta cum habitaculo suo. Quæ igitur negotiatio patientia in corpore? In primis adifica-
 tio carnis hostia Domino placatoria per humiliationis sacrificium, quum sordes cum
 gustia victus Domino libat, contenta simplici pabulo puroque aquæ potu, quum vicium
 coniungit, quum cineri & sacco inolefcit. Hæc patientia corporis preces comendat,
 deprecationes affirmat: hæc aures Christi Dei aperit, seueritatem dispergit, clementiam
 elicit. Sic ille rex Babylonius offenso Domino cum squalore & pædore septenni ab his
 Dan. 4. mana forma exulasset, immolata patientia corporis sui, & regnum recuperavit, & quod
 optabilius homini est, satis Deo fecit. Iam si altiores & feliciores gradus corporalis pa-
 Matth. 19. tientia digeramus, eadem sanctitati quoque procurat continentiam carnis, 85 Hæc
 viduam tenet, & 86 virginem adsignat, & 87 voluntarium spadonem ad regna celi leu-
 Quod de virtute animi venit, in carne perficitur, carnis patientia in persecutionibus
 nique præliatur. Si fuga 88 vrgeat, incommoda fuga caro militat. Si & carcer præuenit,
 caro in vinculis, caro in ligno, caro in solo, & in illa paupertate lucis, & in illa patientia
 mundi. Quum verò producit, ad experimentum felicitatis, ad 89 occasionem secundum
 intinctionis, 90 ad ipsum diuinæ sedis ascensum, nulla plus illic quam patientia corporis
 Matth. 26. si spiritus promptus, sed caro sine patiētia infirma, vbi salus spiritus & carnis ipse. At
 hoc Dominus de carne dicit infirmam pronuncians, quid ei firmandæ opus sit ostendit
 patientia scilicet 91 aduersus omnem subuertendæ fidei, vel puniendæ paraturæ, vt verba
 ra, vt ignem, vt crucem, bestias, gladium constantissimè toleret, quæ Propheta, quæ Apo-
 stoli sustinendo vicerunt. [92 His patientia viribus secatur Esaias, & de Domino nõ dicitur
 CAP. XIII
 Act. 7. 93 Lapidatur Stephanus, & veniam hostibus suis postulat, 94 O felicissimum illum quum

A que, qui omnem patientiæ speciem aduersus omnem diaboli vim expunxit. Quem non abacti greges, non illæ in pecore diuitiæ, non filij vno ruinæ impetu adempti, non ipsius ^{Iob. 1.} denique corporis in vulnere cruciatus, à patientia (fide Domino dedita) exclusit, quæ diabolus totis viribus frustra cæcidit. Neque enim à respectu Dei tot doloribus auocatus ille est, sed constitit nobis in exemplum & testimonium, tam spiritu quàm carne, tam animo quàm corpore, patientiæ perpetrandæ: vt neque damnis secularium, nec amissionibus charissimorum, nec corporis quidem conficiationibus succidamus. ⁹⁵ Quale in illo viro feretrum Deus de diabolo extruxit? Quale vexillum de inimico gloriæ suæ extulit, quum ille homo ad omnem acerbum nuntium nihil ex ore promeret, nisi Deo gratias, cum ^{Iob. 2.} vxorem iam malis delassatam, & ad praua remedia suadentem execraretur? Quid ridebat Deus: quid? dissecabatur Malus, quum Iob immundam vlceris sui redundantiam magna æquanimitate ⁹⁶ distringeret, ⁹⁷ cum erumpentes bestiolas inde, in eisdem specus, & passus foraminosa carnis ludendo reuocaret. Itaque operarius ille victoriæ Dei, retusis ^{Iob. 17.} omnibus iaculis tentationum, lorica clypeoque patientiæ, & integritatem mox corporis à Deo recuperavit, & quæ amiserat reduplicata possedit. ⁹⁸ Et si filios quoque restitui voluisset, pater iterum vocaretur. Sed maluit in illo die reddi sibi tantum gaudij: securus sic de Domino, distulit. Sustinuit tam voluntariam orbitatem, ne sine aliqua patientia viuere. ⁹⁹ Adeo satis idoneus ¹⁰⁰ patientiæ sequester Deus. Si iniuriam deposueris penes eum, vltor est: si damnū, restitutor est: si dolorem, medicus est: si mortem, resuscitator est. ¹⁰¹ Quantum patientiæ licet, vt Deum habeat debitorem? Nec immerito. Omnia enim placita eius tucur: ¹⁰² omnibus mandatis eius interuenit. Fidem munit, pacem gubernat, dilectionem adiuuat, humilitatem instruit, pœnitentiam expectat, exomologesin adsignat, carnem regit, spiritum seruat, linguam frænat, manum continet, tentationes inculcat, scādala pellit, martyria consummat: pauperem consolatur, diuitem temperat, ¹⁰³ infirmum non extendit, valentem non consumit, fidelem delectat, gentilem inuitat, seruum domino, dominum Deo commendat, fœminam exornat, virum approbat: amatur in puero, laudatur in iuvene, suspicitur in sene: in omni sexu, in omni ætate formosa est. ¹⁰⁴ Age iam si & effigiem, habitūque eius comprehendamus. Vultus illi tranquillus & placidus, frons para, nulla mœroris aut iræ rugositate contracta: remissa æquè in letum modum supercilia, oculis humilitate, non infelicitate deiectis. Os taciturnitatis honore signatum. Color qualis securis & innoxius. Motus frequens capitis in diabolum, & minax ritus. Ceterum amictus circum pectora candidus, & corpori impressus: vt qui nec inflatur, nec inquietatur. Sedet enim in throno Spiritus eius mitissimi & mansuetissimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo liuet, sed est tenere serenitatis, apertus & simplex, quem ¹⁰⁵ tertio vidit Helias. Nam vbi Deus, ibidem & alumna eius, patientia scilicet. Cum ergo spiritus Dei descendit, indiuidua patientia comitatur eum. Si ¹⁰⁶ nos cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper: imò nescio an diutius perseueret sine sua comite ac ministra. Omni loco ac tempore tangatur necesse est: quodcunque inimicus eius inflixerit, solus sustinere non poterit, carens instrumento sustinendi. ¹⁰⁷ Hæc patientiæ ratio, hæc disciplina, hæc opera cœlestis & vera, scilicet Christiana, non vt illa patientia gentium terra, falsa, profusa. Nam vt in isto quoque Domino ¹⁰⁸ diabolus æmularetur, quasi planè ex pari (nisi quod ipsa diuersitas mali & boni æqualiter ¹⁰⁹ magnitudinis par est) docuit & suos patientiam propriam: illam dico, quæ maritos dote venales, aut ¹¹⁰ lenociniis negotiantes vxorum potestatibus subiicit. ¹¹¹ Quæ aucupandis orbitibus omnem coacti obsequij laborem mentitis adfectionibus tolerat: ¹¹² quæ ventris operarios, contumeliosis patrociniis subiectione libertatis, gula addicit. Talia Nationes patientiæ studia nouerunt: & tanti boni nomen, fœdis operationibus occupant: patientes riuialium & diuitum & inuitatorum, impatientes solius Dei viuunt. ¹¹³ Sed viderint suam sui ¹¹⁴ Præsides, ¹¹⁵ quam patientia subter ignis expectat. Ceterum nos amemus patientiam Dei, patientiam Christi: rependamus illi, ¹¹⁶ quam pro nobis ipse dependit. Offeramus patientiam spiritus, patientiam carnis, qui in resurrectionem carnis & spiritus credimus.

TULLIANUS
Annotationibus
CAMELI
A. V.
16.

CAP. I.

1. Confiteor ad Dominum Deum, &c.] Præter Præfativum quendam caput hoc tractat, sicuti & inscripsimus: De affectata Philosophorum Patientia. De qua adde etiam S. Cyprianus lib. de Bono Patientia c. 1. & ipse Auctor rursus vlt. cap. Est autem Tertullianicum: Confiteor ad Dominum, pro: Confiteor Domino. Item suggestum inus. Legimus vero paulo post ex tribus MS. Patianis cod. non sum, pro: non sum.

2. quod frui non datur.] Dicimus (inquit Rhenanus) utrumque, & fruor hanc rem, & fruor hac re. Tertulliano etiam non satis est dicere: Vacent sanitate, nisi præpositionem à addat, quod perpetuò ferè facit.

3. etiam qui cæca viuunt.] Hic (ut adnotat idem Rhenanus) elegantiam Græcam affectat: nam solent illi aduerbia plurali nominum instar vsurpare. Expone ergo cæca, pro: cæcè. Non profrus dissimilis apud Cyprianum locutio est, quum inquit, de bono Patientia: Qui non loquimur magna, sed viuimus. Simile est Lucretianum illud: Acerbatuens, pro acerbe. Quum autem hic nominatim bonum patientia appellet, hinc natus titulus libri citati S. Cypriani.

4. tantum illi subsignant.] Hoc est (inquit Rhenanus) tantum Patientiam faciunt, tantum ei tribuunt. Subsignare, pro subscribere & fauere. Aduersus Marcion. lib. 1. In vobis est, si velitis, illi obsequium subsignare.

CAP. II.

5. Nobis exercenda Patientia, &c.] Capiti huic titulum dedimus: De Dei Patientia, quam etiam celebrat isdem penè verbis S. Cyprian. dicti libri cap. 2.

6. non affectatio humana, &c.] Sic ex 3. MS. pro: affectio; nam haud absimiliter S. Cyprian. etiam citante Rhenano: Apparet (inquit) non esse illic veram patientiam, ubi sit insolens affectata libertatis audacia, & exerti ac seminudi pectoris inuerecunda iactantia, qui etiam rectè interpretatur caninam æquanimitatem, de Cynica seu Diogenica tolerantia.

7. stupore.] Pro arrogantia, uti hic, accipi videtur S. Cypriano vox est familiaris, uti adnotauimus ad Epistol. eius 41. num. 21. & ad lib. de Vnitat. Eccles. num. 56.

8. sed viuæ ac cælestis disciplina diuina dispositio delegat.] Legimus cum Latino ex 3. MS. viuæ, pro: viuæ. Atqui (inquit Rhenanus) pro: diligit, quod prima habebat editio, putauimus aliquando nobis scribendum esse, dirigat. Nunc in: delegat mutauimus, non male, ut putamus. Est delegare, iniungere seu committere aliquid. Sic lib. 2. aduers. Marc. Nec cautionem eius delegasset sub metu mortis. Porro cælestem disciplinam vocat à Christo misso cælestis institutam. Quam magisteris cælestibus discimus, inquit Cyprianus lib. de Bono Patientia, veluti declarans quod hic dixit Tertullianus: Cælestis disciplina diuina dispositio.

9. qui florem lucis huius, &c.] Et hunc locum

(inquit Rhenanus) suauiter edisserens Cyprianus: Quis vero in Deo (inquit) & quanta patientia, qua in contumeliam sue maiestatis & honoris instituta ab hominibus profana templa, & terrena signenta & sacra sacrilega patientissime sustinent, super bonis & malos aequaliter facit diem nasci, & lumen solis oriri; & cum imbribus terram rigat, nemo à beneficiis eius excluditur, quo minus iustus similiter & iniustus indiscretas pluuies largiatur? Videmus incomparabili equalitate patientia nocentibus & innocuis, religiosis & impiis, gratis agentibus & ingratis, Diuinitu tempora obsequi, elementa famulari, spirare ventus, fontes fluere, grandæcere copias arborum, fructus miscere vinearum, exuberare pomis arbustis, nemora frondeferre, prata florere, &c. Qui etiam Rhenanus rectè explicat: temporum officia, quia ver suo tempore fruges producit, estas calore concoquit, elementorum seruitutem regerit enim aer, calefacit ignis, irrigat aqua, terra fructificat.

10. totius genitura tributa.] Per tributa genitura (inquit idem Rhenanus) conceptum nutrimentumque factus in vero & partum ipsum intelligit. Animalium, inquam, omnium, non solus hominis. Nam genitura Auctori naturæ est. Quæ ipsum ab eo reperitur, ad illud de Resurrectione uenit: à benedictione genitura, & ibidem ad illud concubitus genitura, & ad illud lib. 4. aduers. Marc. genitura peruerfa est. Quamquam patitur accipiatur lib. aduers. Valentin. quem admodum ibi latius. Atqui hic ex MS. 3. legimus: patitur, pro: quæ malè legebatur: patitur.

11. nomen cum familia ipsius persequens.] Ita tres MS. pro: eo quod erat: nomen, familiam, ut autem accipit: nomen (uti rectè adnotauit Rhenanus) ut in lib. de Resurrect. carn. cum pro nominis fide medium extracta; & Lactantius lib. 5. de Phylis quodam loquens: Tres (inquit) libros enouimus eorum religionem nomenque Christianum. Cyprianus: Illi nominis sui semper inimicos. Nempe pro professione Christiana, uti ad marg. nem eius libri idem Rhenanus notauit, & nos quoque in illud S. Cypriani Epistol. 52. c. si occisus propter nomen postmedium fuerit, non 50. similiter etiam Auctor libro secundo ad V. num. 3. obiectione nominis, & l. de Cor. milit. c. 1. c. si nomini negotium fecerit.

CAP. III.

12. Et hæc quidem diuinæ patientia, &c.] In scriptis caput hoc: De Christi patientia. Quam etiam isdem penè verbis inculcat Sanctus Cyprianus ubi supra cap. 3. Addidimus autem: quidem, uti 3. Manuscriptis. fors verò pro forte accipitur adverbialiter.

13. Nasci se Deus, &c.] Hæc (eodem Rhenano notante) Cyprianus copiose explicat: Omnes denique eius ab ipso statim aduentu patientia comite signantur. Quod primum de illa sublimitate cælesti ad terram descendens, non aspernatur Dei filius carnem humanam induere.

14. & à seruo suo tingitur.] Sic ex MS. 3.

tingitur: nam Tertulliani phrasin esse patet vel ex illo lib. aduers. Marc. 1. ubi similiter dixit: oleum quo suos vnguit; maxime quod etiam Plinius, quem libenter imitatur, dixerit lib. 35. cap. 6. cum purpuris pariter tinguitur. Atqui hoc sic expressit loco citato s. Cyprianus: Dominus baptizatur a seruo; sicuti et id quod sequitur his verbis: Cum diabolo tentante congregatur, & inimicum tantum vicisse contentus, nil ultra verba conatur.

15. absolute scilicet veniam offensae patientiae eruditus. Interpretatur Rhenanus, quia videlicet offensa patientia dare solet, hoc est ignoscantiam. Verum hic scholae opus non erit, si legamus cum tribus MS. ob salutem scilicet venire offensa patientia eruditus. Quae etiam lectio magis placet. nam ita loqui solet Tertullianus: venire eruditus.

16. Atquin. Atquin (inquit Rhenan.) usurpat perperno, pro: atqui. quod semel adnotasse sufficiat. Talia multa Librarij vetustis exemplaribus inuenerunt. Sic et alioquin recipit vsus, pro: alioqui.

17. celestes ignes representant. Vide infra lib. primum aduers. Marcion. ad illa verba: panem quo ipsum corpus suum representat.

18. Parum hoc, si non etiam proditorem, &c. Cyprianus (adnotante Rhenano) his verbis sententiam suam circumloquitur: Nec mirandum (inquit) quod circa obedientes talis existerit, qui Iudam potuit vsque ad extremum longa patientia sustinere, cibum cum inimico sumere, hostem domesticum scire, nec palam ostendere. Ergo quod Tertullianus dicit: denotare, id velut explicans Cyprianus dixit: ostendere. Quae ipsa significatione dixit infra lib. de vel. viii. cap. 9. in Ecclesia denotaretur. Alibi se se pro: arguere ab Auctore accipitur, vti patet lib. de Pall. supra n. 3.

19. ne vnus quidem discens. Discensent (inquit Rhenan.) vocat discipulum compluribus locis, sicut audientes, auditores, in l. de Penitentia, & lib. de Vera carne Christi. Sed quid iam (inquit) discensent Pontici illius, in lib. de Praescript. adu. haereticos: 3. Nonne ab ipso Domino quidem discitium scandalizati denotantur. c. 20. siue discensentibus seorsum, c. 22. Discensentibus missum. Et, Discensentibus (inquit) meis eade ad vos predicare mandaueram. Intellexit autem hic Petrum. Eodem item libro: Etiam proprij (inquit) discensentibus & successores eorum. Sic etiam l. adu. Marc. 4. tres de discensentibus.

20. Itaque & gladij opera maledixit in posterum. Quum frequentissime (vri lib. de Spectaculis n. 1. latius gladiatores impugnet, contra eos proprie hoc dictum videtur: de quo interim latius lib. de Corona Militis.

21. Tacco quod figitur, &c. Figitur accipit Auctior pro: cruci figitur. Atqui pro: subeunda morti, MS. 3. subieunda, quod nescio si ita antiquitus usurpatum sit. Paulo autem latius s. Cyprianus hoc prosequitur, addidit pulcherrimis antithetis ab eo loco: Sub ipsa autem passione, &c.

22. penes nos vero ratio & structio. Alludit ad illa 1. Cor. 1. Verbum enim crucis pereuntibus quidem seu genibus stultitia, nobis autem Dei virtus est. Et si autem MS. 3. legant: instructio, magis tamen placet structio. Nam (sicut Rhenanus adnotat) structioem usurpat, pro: instructioem, vti l. de Cult. fam. c. 11. structius comparatum, pro: instructius; & structus, pro: instructus, vti in hoc libro paulo post: De suo experimento (inquit) quid ad peccatum adiutaret structus: in li-

bro de Resurr. carn. Quot steriles, inquit, vtriusque naturae infructuosus genitalibus structi.

CAP. IIII.

23. Igitur si probos quosque seruos, &c. Inscripturionem capiti huic dedimus: De patientia obsequij, quam vicissim Deo debemus. Accipit autem ingenium dominicum, pro: ingenio dominorum. Legit autem MS. 3. secundum Dominum morigeros, pro eo quod excussus: moratos. quod adeo in textum reposuit, quia nusquam repperi moratos, pro: morigeros.

24. non in compe, aut pileo. Primum illud (vri recte adnotauit Rhenan.) seruitutem & penam, posterius manumissionem libertatemque respicit. Virgilij interpres Seruius auctor est, seruos in Feronia templo olim raso capite pileum accipere solitos. Erat enim insigne libertatis pileum. Hinc illud: Ad pileum vocare seruos, passim apud Auctores obuium. Eodem pertinet numisma Brutii, pileo duobusque pugionibus insignitum; nam ex his (inquit Dion histor. lib. 47.) Brutus significabat a se & Cassio patriam seruitute liberatam. De alijs quoque libertatis insignijs vide T. 3. l. de Praescript. aduers. haereticos.

25. seruitute subnixis. Sic Cyprianus alibi (citante Rhenan.) de Lucifero loquens lib. de Zelo & luore. Ille (inquit) dudum angelica maiestate subnixus, ille Deo acceptus & carus. Quamquam ibi aliter videatur accipi, nempe pro eo qui nitebatur maiestate; & nimium ea sibi confidebat; hic vero pro: subiectis.

26. visibus nostris eas a Domino prouisas. Alludit ad illud Gen. 1. Dominamini piscibus maris, &c. item quod est Genes. 9. Terror & tremor vester sit super omnia animantia, &c. Atqui pro eo quod sequitur non ita multo post: quis de bono eius latere retractet, MS. 3. legunt: tractet, sed non placet, quia videtur proprie hic: retractet accipi, non sicut alibi pro tractare, quemadmodum lib. adu. Praxeam T. 3. latius.

27. in expedito. Phrasin Iureconsultorum in expedito esse. Hinc illud Plipiani l. si dubiter. ff. De fideiuss. quum numeratio totius debiti non sit in expedito. Similiter & illud: in praescriptionis compendio. verum de eo latius in Adnot. nostris ad lib. de Praescript. adu. haereticos n. 1.

CAP. V.

28. Verumtamen procedere disputationem, &c. Titulus huius capituli haud immerito inscribitur: De impatientia: de qua non Auctor modo, sed & s. Cypri. lib. supracitati c. 7. tractant latissime, multis in selem penes verbis etiam vtens.

29. neutrum alteri facere. Videtur (inquit Rhenan.) dictum a Tertulliano: Neutrum alteri facere; pro eo quod est, neutrum cum altero facere, id est: neutrum alteri consentire.

30. natales impatientiae. Appellat (inquit Rhenan.) impatientiae natales, originem siue initium impatientiae. Sic lib. 1. adu. Marc. natales agnitionis dixit: Idcirco (inquit) a Pentateucho natales agnitionis supputabuntur. Et in lib. de Pallio: natales mundi: Ab ipsius (inquit) mundi natalibus compotes sumus.

31. malitiam ab impatientia auspiciatam. Frequenter adnotat Tertullian. hic participio passiuo vti. Similiter autem infra lib. de Cor. milit. reuelari auspiciatus, vbi idem: Auspicari (inquit) usurpat pro simpliciter incipere. Atqui pro: quid ad peccandum adiutaret, legitur MS. 3. adiuuaret, perinde est.

TULLIANUS
Adnotati omnibus
LIB. I.
A. V.
16.

32. si diuino interdicto patientiam perseverauerit. Sic ex 3. MS. pro eo quod erat: praeservauit. De diuino autem illo interdicto latius l. de leuino T. 5.

33. apud Adam nondum maritum. Idem est quod alibi contra Iouinian. habet Hier. Adam quamdiu in paradiso fuit, virginem fuisse.

34. ad traducem. Quamquam obscure videtur tamen ad peccatum originale alludere. verum de eo latius l. de Bapt. T. 3. Latinius censet legendum: ac traducem: meo quidem iudicio recte.

35. & circa diaboli circumscriptionem. Deceptionem (vbi adnotauit & Rhenan.) intelligit, qua diabolus Euan circumuenerat. Hanc refutare debebat Ad. Circumscribere, decipere significat; & Cicero circumscribere senatum, est auctoritate senatum priuare; tracta a fabricis aut chirurgis Metaphora, qui quae praesentibus sunt, prius circumscribunt. Et reuera primi parentes nostri a diabolo sunt circumscripti, cuius astu de paradiso sunt eiecti, atque exsilio damnati, omni iure possessionis sibi adempto. Eodem pertinet illud Cornificij: Ne omnino Patres Conscripti circumscripti putentur.

36. innocens erat. De Adami innocentia ante lapsum, pleni sunt libri S. August. Aduersus Pelagianos, ad quos Lectorem remittimus.

37. At vbi semel succidit impatientia. MS. 3. succubuit; verum illud placet, eo quod alibi frequenter succidere accipiat Auctor pro: succumbere; vt exempli gratia l. de Cor. milit. vanitati succidisse, & infra huius l. cap. 14. conflictationibus succidamus.

38. vsurpati. Vsurpant (inquit Rhenanus) ad quos ius possessionis spectat. Sic impatientia veluti iam possidens hominem facile eum ad quidam traxit, quod Deum offenderet. Est etiam haec l. de consultationum vox. Non multa autem post legimus ex MS. 3. cum Latino: si iratus fratri suo non est.

39. impatientia tunc infantis, &c. incunabula. Eleganter (inquit Rhenanus) vix vndequaue doctissimus Tertullianus incunabula impatientia vocat prima exordia, ac quasi rudimenta. Alioquin incunabula pro natalibus & origine sumere solent Auctores. Iustinus l. 12. si non solum tyrocinia, verum etiam incunabula, in ipsis castris posuissent. Idem lib. 31. Contra Romanos auitos lares & incunabula maiorum templaque, ac Decorum simulacra inexplabile desiderium videndi tenebat. Aperte vero addit infantis. Similiter dicit Auctor l. de Praescript. adu. haereses: quibus incunabulis institutum est corpus.

40. Haec vt principalia penes Dominum delicta. Haec ad similitudinem S. Cyprian. lib. de Bono patient. cap. 5. Adulterium, fratricidium, homicidium, mortale crimen est, super quo aliquid diximus nostris Adnotat. num. 36. Hoc interim hic notandum, quod quum S. August. & alij recentiores delicta accipiant pro peccatis minoribus, Tertullianus genere accipiat pro omni genere peccatorum; vbi autem de grauioribus agit, addit: principalia, capitalia, mortalia, verum de hoc latius lib. 4. adu. Marc.

41. excetra delictorum. Magni placet haec lectio postrema editionis Basiliensis, quam ea quam habent Lugdunensis & alia quaedam, quamque interpretatur Rhenanus, exhedra, eo quod plus habeat energiae dicere impatientiam excetram, id est: hydram, quam dumtaxat: exhedra, id est sedem delictorum. Ma-

xime quum etiam S. Hieron. (vbi iam olim ad me scripsit Ioan. Harrisius, hanc comprobans) epist. 37. ad Iulianum Diaconum, eodem significatu excetram accipiat, & vulsi scriptores hydram ab Hercule superatam, eodem appellent nomine.

42. Post manna escatilem pluuiam. MS. 3. manna. verum illud placet, tum quod sequatur: petrae aquatilem sequelam, tum quod lib. aduers. Iud. cap. 3. ablatius casu vtens dicat: manna cibatur, & in accusativo aduers. Marc. lib. 4. legi manna. At qui (vbi adnotauit Rhenanus) hic audis Scholasticam phrasin eius temporis.

CAP. VI.

43. Ipsa adeo est, &c. Vbi ipsum initium huius capituli titulum indicat: Quod Patientia fidem antecedit & subsequatur, quod ex parte etiam imitatur S. Cypri. vbi supra c. 4.

44. & iustitiae deputatus est ab illo, &c. Iam tendenda est hic marginalis suspensa adnotatio, in Abraham typica fides contestatio. Neque enim illud ad eandem aliam quam viuam pertinere, ipse Auctor hic indicat, dum subiicit: sed fidem eius Patientia probauit; & paulopost, fides patientia illuminata. Cui similem plantam habes locum apud S. Cypri. Epist. 63. vbi & nos ibidem adnotauimus num. 13. Facit pro eodem quod paraphrasticis veris illud: & iustitiae deputatus est ab eo, id est: iustus deputatus est, pro eo quod legitur Gen. 22. Et deputatum est ei ad iustitiam.

45. sine iudicii periculo licet. Istud non tam pertinet ad illud: nec fatue (quod Graecus est uerbi) quidem dicere; quia hoc prohibet Christus sub pena gehenne, quam ad id quod praecedit; nec verbo quidem lacessere; quia sic legitur Matth. 5. Quis uult qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Nisi dicimus iudicium hic ab Auctore in genere accipi, non pro concilio, quam pro gehenne. Atqui in eo quod sequuntur, rursus Cyprian. Auctorem imitatur similitudinem 2. cap.

46. quando ne linguae quidem malefere concessum est. Adnotatio digna haec ex 3. MS. restituitur, qua: linguae legimus, pro: dignae; vt non sit qui nos torquere cum Rhenano in huius sententia explanatione.

CAP. VII.

47. Iam vero percurrentibus nobis, &c. Capitis huius titulus recte hic poni possit: Quod contemptum saeculi Patientia operetur. In quo etiam Auctorem imitatur S. Cyprianus de Bono patient. cap. 5.

48. Ita detrimentum patientiae, &c. Ibi sicut inquit Rhenanus sententia. Videtur sic intelligenda adnotatio: Ita Dominus praeministrat patientiae detrimentum, subaudi rei familiaris, factiduum operentiae, hoc est, contemptum diuitiarum. Appropinquat sensus, Dominus primus ostendit patientiae detrimentum esse detrimentum rei familiaris, dum docet diuitias esse detrimentum. Sic apte cohaerebit etiam illa quae sequuntur, contemendus. Sic apte cohaerebit etiam illa quae sequuntur, contemendus.

49. Laeuras quoque earum computandas esse. Laeuras (interpretatur idem) vocat detrimentum suae dispensationis, quum aliquid de re familiari amittitur. Potuisset dicere, iacturas; sed placuit nouum vocabulum. Sic l. de Resurr. carn. Prae lauras enim & iacturas quibus corrumpitur homo exterior. Eadem

lib. ex laesuris & animæ & carnis obueniunt. 50. Itaque si damno affecti impatienter fenferimus.] Iterum hoc ex MS. 3. restitutum, quia phrasis sit Terullianica, pro eo quod Rhenanus suum, ut fateretur, iudicium fecerit: impatientes erimus. Cum quibus etiã veteres sequimur legendo: ad fines, pro: affines. & sup- plenus illud: quum alienum amissum dolentes ægre sustinemus. & max Libentes, pro eo quod tanquam elegantius erat substitutum: Libenter.

51. etiam in foro.] Istud videtur referendum ad forum iudicium, ut agat contra aduersarios, qui pecunia gratia nihil damnationis timentes, quiduis adgrede dubitant.

52. quum denique ludo & castris sese locant.] Ludum (inquit Rhenan.) gladiatorum intelligit, cuius profectus Lantista dicebatur per castra militum, de quibus latus partim lib. de Spectac. partim lib. de Cor. militi.

53. in mores bestiarum.] Hoc iterum restituit, pro eo quod tanquam elegantius legebatur: more bestiarum. Nam ita legitur Terullianum (Rhenano teste) codex Paternianensis aperte offendit, ut sit: in mores, pro: in morem, pro quo quidam offensi ea lectione legebant, sed vniuersè: immemores.

CAP. VIII.

54. Ipsam animam, ipsũque corpus, &c.] Quomodo a derisiois temporalibus ad iniuriarum patientiam transcat, rectè hoc caput inscripsimus: De iniuriarum Patientia. In quo partim illum imitatur S. Cypri- obis supra.

55. minorum deliberatione lædemur, &c.] Si- militer dixit Auctor lib. adu. Marc. 4. non decem me- sum cruciari deliberatus. Ad quem locum Rhenan- zos, deliberatus, inquit, pro: liberatus, & max locum hanc sic explicat: minorum deliberatione, hoc est dum solitari sumus ut à minoribus periculis liberemur. Idè au- riliud lib. adu. Palatinianus: animale mediæ spei de- liberatum, loquẽ aliter interpretatur pro: adiudicatum, ac si diceret: deliberatũ, citans Festum Pompeiũ, qui deri- mat: deliberare, à libella qua quid perpenditur. Ego quo- modo loci illi intelligendi sint, illuc Lectorum remittens, hic ex summo simpliciter accipi debere pro simplici delibera- tione, que minimum à cogitatione differt, ut sit sen- sus: Minus iniuriarum deliberata cogitatione lædemur, qui ad maiores iniurias integram corpus expositum gerere debemus?

56. monela.] Sic monelam (inquit Rhenanus) u- surpat à monendo, pro monitione sicut à sequendo, sequen- tem. Paulo autè: Post petre aquatiliem sequelam sperant de Domino. Sic lib. adu. Marc. 5. Imò (inquit) nostri monela de cælo.

57. Quis ictus.] Dixit (inquit Rhenanus) Qui- us pro: Quisuscunque.

58. Dominus ipse maledictus in lege est.] Ne- cessario hoc referri debet ad illud Deuteron. 21. Maledictus à Deo omnia qui peudet in ligno. Item ad locum Gal. 3. ubi posteam scripturam citatam, addit: Pr in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu. hoc est enim quod addit: & tamen solus benedictus. Quod quum & Patri tribuatur frequentissime, sanè debet intelli- gi ut pater non excludatur, sicuti e contrario filius non excludatur, quum de Patre dicitur: Soli Deo honor et glo- ria.

59. non valculorum inquinamentis, &c. homi- nem communicari.] Sic omnino legendum, pro: com- municare, pater tum ex MS. Anglico cod. infra lib. de

Ieiunio, tum ex MS. 3. Vatic. & 1. editione, & excus. illic qui legitur: coinquinari. Quod adeo etiam placeret, nisi constaret citari ab Auctore hic non Mattheum (ut opi- natur Rhenanus) sed Marcum cap. 7. cuius interpres hac voce: communicare, pro: coinquinare videtur, ut postè apud quem, non verò apud Mattheũ, recensentur à Chri- sto Baptismata calicum; cui respondet quod hic habet Au- ctor: non valculorum inquinamentis. Plura illic vi- deat Lector.

60. telum, &c. libratum.] Librate hic pro ma- gna vi conijcere accipit, imitatus illud Virgilij Aeneid. 9. Summa telum librabat ab aure.

Alioqui significatio propria longè alia est, pro ponderare. CAP. IX.

61. Ne illa quidem Impatientiæ species, &c.] Titulus huius capitis à nobis ponitur: Quod Patientia luctum etiam temperet. Quod imitatur S. Cyprian. sub finem libri de Mortalitate.

62. Credetes enim Christi resurrectione, &c.] Paraphrasticè explicat quod sequitur apud Apostolum 1. Thess. 4. Si enim credimus quod Iesus mortuus est & re- surrexit, &c. Atqui paulo post legitur ex 3. MS. Cur enim doleas, pro: Cur ergo.

63. Cupio, inquit Apostolus, recipi iam & esse cum Christo.] Ita ex MS. 3. pro: esse cum Domino. nam Græcè οὖν ὡς ἔστιν legitur. Videtur autem etiam hic aliam quam hodie existet, editionem secutus: nam pro eo quod habet: recipi, Græcè est: ἀναλυσέαι, quod rectè vertit noster interpres, dissolui; & tamen eodem modo le- git infra, & lib. de Spectac. cap. 28. & lib. ad Vxorem cap. 5.

CAP. X.

64. Est & alius summus impatientiæ stimu- lus, &c.] Hoc caput inscribimus: Quod Patientia v- litionis libidinem excludat. In quo isdem penè verbis imitatur Auctorem S. Cyprian. de Bon. Patient. cap. ult. multo latius, quò Lectorem remittimus compendij gra- tia.

65. tamen iudicantis impatientiam cauit.] Sy- meochoica (inquit Rhen.) locutio huic Auctori familia- rissima, ut prepositionem & subintelligamus, secundum, vel per impatientiam. Cauere autem iuris verbum. Cauet sibi aliquis ab aliquo. Hic itaque erit sensus Au- ctoris, ac si dicat: Tamen per iudicantis impatientiam de hoste suo sibi cauit, id est (ut in verbis Iuris persistamus) satis accepit, quod alij satisfacit dicerent. Legimus autem cum eodem Rhenano: incurfare consueuerat, pro: in- culcare.

66. quotiens instantia eius deterior facta est caulis luis?] Etiam (inquit Rhenan.) instantia Iuris vox est. quare miror à quo postea sit substitutum: quoties impetu eius, nullo planè sensu. Reperitur enim hæc vox leg. finali, De pigriorat. action.

67. Quod si patientiæ incubabo.] Incubare (inquit Rhenan.) pro indormire, translatione sumpta à rebus caris, quas ne perdamus etiam cum dormimus, nobis supponimus custodia causa. Cypri. in lib. de Eleemosyna: Quid diuitiis tuis salus incubas? Sic in l. Prescript. adu. hares. Tertull. Pectori eius (inquit) incubantem dixit: & in lib. de Resurr. car. Et de isto (inquit) cælo, quod nobis incubat. Nam cum Maro cecinit:

Panto nox incubat atra, rem incommodam violentamque voluit exprimere. Sanè Plinius aliter loquitur in initio lib. 2. de Natura agens: Aut si una omnes incubaret, hoc est foueret, ab auibus

ULLIAN, Annotati onibus MELI, A. V. 16.

fatiscantibus sumpta Metaphora. Similem autem locum S. Hieron. adfert idem Rhenan. ad illud lib. de Penit. sacco & cineri incubare, ubi dicit ad Demetriadem: repositis opibus incubare.

CAP. XI.

68. Post has principales, &c.] Inscriptio huius capituli haec est: Quod præterquam quod reliqua eludat mali spiritus incitamenta, etiam pro mercede æternam felicitatem recipiat.

69. necessarius.] Comparativum (inquit Rhenan.) inusitatum. Sic necessarius dicitur in neutro, in lib. de Car. Christi. Quasi (inquit) necessarius aliquid adferret, eod quod ille tum maxime agebat. Similiter autem dicitur etiam lib. 4. adu. Marc. maius & necessarius lumen, & lib. de Habit. mulier. operas plures & necessarios.

70. quæ à Malo infliguntur.] Similiter supra: ut nobis non magis à Malo, & infra cap. 14. dissecabatur Malus. Vtrique autem (vbi adnotavit Rhen.) Mali nomine diabolum intelligit. Hunc quoque malignum vocat in lib. de Fuga in persequit. Sed cruce nos (inquit) à maligno, id est, ne nos induxeris in tentationem, permittendo nos maligno. Sic enim ἡγοῦντοῦ verit. Paulopost rursum: Aut Mali infidiis. Similiter infra lib. de Cult. sem. Christianus à Malo illo. cap. 5. Et lib. 2. ad Exorem cap. 6. à Malo immilla, ac cap. 7. vbi quoque Malo se inferunt, item: à Malo conciliatur, denique cap. ult. ibi & Malus non est.

71. æquanimitatis.] Non semel & antea et postmodum æquanimitatem accipit. Auctor pro patientia.

72. interuenimus.] Interuenimus (inquit Rhen.) erroribus nostris aut mali infidiis, cum nos illis opponimus non consentiendo, sed euitando potius. Sic enim olim Tribunus Sensus/consulsi intercedebat: at admonitionibus Domini interuenimus, cum illis obsequimur. Sic infra: Omnibus mandatis eius interuenit.

73. eius officij magna merces, felicitas scilicet.] Similes loci à nobis sunt adnotati, & lib. de Penit. complures, & aliquot libro ad Martyras. Et imitatur hunc in hoc S. Cyprianus de Bono Patient. c. 4. in hec verba: Tot denique Propheta interfecti, tot Martyres gloriosis moribus honorati, qui omnes ad cælestes coronas patientia laude venerunt. Neque enim potest accipi dolorum & passionum corona, nisi præcedat in dolore & passione patientia. Deinde etiam libro de Exhort. Martyrii cap. 12. cui hunc dedit titulum: Quæ spes & merces maneat iustos & Martyras post consuetudines huius temporis; vbi de hoc adfert complura scripturarum testimonia, & inter ceteras eâ quæ hic citatur: Merces enim vestra copiosa est in cælis. ut omittamus alios eius locos qui in Indice nostro citantur. Quæ ipsa rursum ab eodem repetuntur Testim. l. 3. ad Quir. c. 16. & 17. Eodem pertinet quod ex persona Dei dicit cap. præced. Ego patientiam remunerabo. & quod habet lib. 4. adu. Marc. Pro differentia mercedum, operarum quoque credenda distantia est. Quum autem merces sit correlativum meriti, locus erat etiam de illo hic aliquid tractandi: sed de eo latius infra cap. 13. contra huius seiporis sectarios. Hic sufficit hæc adnotasse contra eos, qui quum Catholici censeri velint, tamen omnes passiones Martyrum pœnis esse peccatorum dicere non ventur.

74. Itaque talibus & aduocatio & risus promittitur.] Aduocationis (inquit Rhenanus) vocabulo consolatione accipit; nã sic vertit Græcã dictionem ἡγοῦντοῦ. Similiter dicitur lib. adu. Marc. 3. aduocare lan-

guentes, pro consolari, seu aduocatum languentium agere, quem paulopost illic vocat: aduocatozem. Atqui his verbis non modo interpretatur illud Martij. Quum ipsi consolabuntur, sed & id quod habet Lucas: Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.

75. merces enim vestra plurima in celo.] Græcè est & apud Matth. & apud Lucam, ὁ μισθὸς ὑμῶν, pro quo Latine ab omnibus vertitur merces. Atque merces, teste Varrone lib. 3. de ling. Lat. à merendo dicitur. Siquid (inquit) datum pro opera aut opere, merces à merendo. Idem μισθὸς Græcè apud nullos inquam Antiores reperitur alia significatione quam mercedis, stipendij, præmij. Quæ adnotauit diligentius, ut ne quisquam euadere possit, siquis vitam æternam mercedem negare ausus fuerit. Quibus addo, quod etiam aliis locis scripturæ sacre merces vita æterna appellatur. Ruth 2. Ecclesiastici 11. 18. 36. ac 50. Sapient. 5. & 10. Matth. 10. 1. Cor. 3. Hebr. 2. 2. Ioan. 1. & Apocal. 11. Item & premium, Tob. 4. Sap. 4. Item brauium, 1. Cor. 9. Philipp. 3. Denique remuneratio, 2. Cor. 6. Hebr. 10. & 11. Græcè quoque locus citatus μισθὸς, βεζελῶν, ἀντιμισθία, μισθὸς ἀποδοσίου. Quæ omnia eodè pertinere perspicuum est ei qui Græcè nouit. Neque obstat quod vno loco Roman. 8. vocetur Gratia vita æterna, quia non esse simpliciter gratiam patet ex illo 1. Ioan. Gratiam pro gratia.

CAP. XII.

76. Quod pacis gratiff. Deo adinet disciplinam, &c.] Titulum huius cap. dedimus: Quod & paci quoque & penitentiæ minifret patientia. Imitatur hic etiam Auctorem S. Cypri. c. 6. de Bon. Patient. Atque (vbi adnotat Rhenan.) Adtinere disciplinam dicitur pro discipline seu ad disciplinam adinere.

77. conuenientia.] Conuenientiam (inquit Rhenan.) vsurpat substantiue, pro conuentione & pacto. Quia interest. Alludit ad illud Martij. 5. Estis cum consentiens aduersario tuo. ego potius puto pro: cōsensio & beneuolentia accipi. Sic enim legit lib. de Orat. et adu. Marc. l. 3. vbi de hoc latius Adnotat idem figuratam locutionem, vbi legitur: conuulsus animus, pro quo MS. 2. c. 2. sed perinde est. L. de Orat. c. 10. sic ifrud circumloquutus quid discordia vel offensa cū fratre tuo cōtrauenit.

78. cum diiunctio matrimonio.] Loqui videtur (vbi rectè Rhenanus adnotauit) de Christianis, seu conuulsis, seu feminis, qui se ethnicis in matrimonio cōiungunt, aliquando contingebat, ut uxor Christiana marito ethnicum tandem continentiam persuaderet, quam amplectens obseruabat; mulier verò penitentiam agebat, atque penitentium expiabat apud Ecclesiam iuxta ritum eius temporis. Atque hoc est quod sequitur: Quantum boni vitæ confert, alterum adulterū non facit, alterum excedat. Consensit quod infra dicit: Penitentiam expiabat, exomologesin adsignat.

79. hæc exorat penitentiam.] Ita hunc locum interpretumur, pro: exhortatur, partim ex Paternis, partim qui (iuxta quod adnotat Rhenanus) legit: exortat, & Gor. 1. c. 1. qui habebat: etortat; partim vero ex MS. Vaticano, qui habent: & orat. Neque placet quod putat legitur Rhenan. exortat, vel: etortat, forma frequentatiua, ac si diceret: extorquet, quia apud alios Antiores neutrum illud reperitur.

80. Dilectio, inquit, magnanimis est. &c.] Iulianum (inquit Rhenanus) verbum μακαροβουλία Tertullianum, magnanimis est, quod vocabulum Latine insolens est. Sed suo more loqui solet. Cyprianus autem lator Tertulliani, sed styli purioris, Caritas (inquit magnanimis)

magnanima est. Idem μακροθυμία, magnanimitatem reddidit in lib. de Eleemosina. Aliis magis placet longanimitas & longanimitas. Fertur etiam: benefica, pro eo quod s. Cyprian. & alij plerique: benigna. quod postremum magis convenit voci Græcæ χρηστεύεται. Illud vicissim: Nec proteritum sapit, correspondet voci Græcæ ἀπρωτεύεται; nam & Erasmus vertit: non est procaax, & quedam Græca scholia eodem teste interpretantur extollit & ostentare se. Similiter Auctor vertit: proteruit, pro eo quod Græcè est ἀσπιλονεῖ, & noster interpres vertit: non est ambrosa. Item: Nec incitatur, pro eo quod noster interpres, nec irritatur. Nos autem id quod est intermedium: offert sua, dum alteri prodelt, pro: suffert sua, quod nullo sensu legebatur, debemus Dn. Lacinio. Placere etiam magis: Merito ergo nunquam excidit, quod ita Græcè sit & Latine quid Apostolum; sed nobis immutare, eo quod sic legant & MS. Et proinde tum ut constet sensus, tum ut correspondeat Apostolo, legimus: euacuabuntur, consummabuntur, exhaurientur, non exhaurietur. Atqui est contrario ordine hic subiiciatur, tamen iuxta Apostolum sic intelligendus est Auctor: euacuabuntur prophetie, consummabuntur linguæ; nam Græcè est παύονται, exhaurientur, (ubi repetitur vox: χεῖρα γυθιστέτα) scientia, nam plurali numero γυθιστέτα legitur videtur.

CAP. XIII.

81. Vique huc de Patientia tandè simplici, &c.] Trahat hoc caput & ita inscribitur: De Patientia corporis tam in ieiuniis & continentia, quam in subeundis Martyriis. De qua etiam s. Cyprian. lib. de bon. Patient. cap. penult.

82. demerendo Domino.] Similes locos adnotamus de meritis Patientia & Martyrum lib. preced. de Patient. & Ad Martyras, eosque utrobique complures; hic habes merita ieiunij & continentia. Alibi in genere quoque: Pro meritum nomine (inquit) ordo reiturgentium disponetur, & lib. ad Marc. 2. quoniam & aliis positum hominem sub iudicio Dei oportebat iustum illum efficere de arbitrij sui, id est liberi, meritis; ceterum nec boni nec mali merces iure penfaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non voluntate. Denique Scorpacio aduersus Gnosticos: Aut quomodo (inquit) multæ mansiones apud Patrem, si non pro variatæ meritum. Apud s. Cyprian. in nostro Induce similes locos reperire est numero xvii. ut ne hic in citando proluciores simus. Similiter merita Martyrum conuelebrant SS. Chrysost. hom. 42. in Genes. 2. in Psalm. 50. in Matth. 27. ad populum. Anioch. 77. & ea quam scripsit post reditum prioris exsilij; item lib. 3. adu. vituper. vii. Monast. ac Sermones de Penit. & Confess. Ambr. Sermon. 91. & 93. Ephrem de laudibus SS. Mart. in fine. August. lib. qui super Exod. cap. 149. lib. 16. de Ciuit. Dei cap. 36. ac lib. 18. cap. ult. lib. item de Cura pro mort. cap. 5. & lib. 1. de cons. Euangel. cap. 10. Paulinus Nat. S. Felici, Lucianus presbyt. epist. ad vniuers. Eccl. Maximus Sermon. de Nazer. & Celso, Sophron. Sermon. de Assump. B. Mariæ, & Leo Papa. 1. Sermon. 1. & 3. de ieiunio mens. Sept. Neque vero etiam scriptura desunt. Inter quas occurrit imprimis illa Hebr. 13. Talibus enim hostis promeretur Deus. & Ecclesiast. 16. Omnis misericordia faciet locum unicuique, secundum meritum suum. Atqui meritum correspondere mercedi supra ex Patrone dictum cap. 11. num. 75. Eodem pertinet vox

Græca εὐρήσειται, siue εὐρήσει, ubi legitur loco citato Eccles. 16. εὐρέσειται τὸ ἔργον αὐτῶν εὐρήσει, que promereri significat. A qua etiam deriuatur vox, qua vsitur Apost. Hebr. 13. τοιαῦτα ἔργα ἔργα εὐρήσει, ἃ εὐρήσει εὐαγγελιστῶν ὁ θεός. Sufficiunt hæc contra eos, qui merita Martyrum aut bonorum operum negat, quia carta deficiet, si quis omnia tum sacra scriptura, tum Patrum loca eo pertinentia velit producere. Quid? quod & milites (inquit Isidor. Etym. lib. 10.) ut stipendia accipiant, mereri dicuntur. Quare rectè Auctor infra cap. 15. Quantum (inquit) patientiæ licet, ut Deum habeat debitorem.

83. adlaboret.] Adlaboradi verbo (inquit Rhen.) Horatius quoque vsus est Odarum lib. 1. Simplici myrtho nihil adlabores.

84. vtpote quæ ab ipso Domino, &c.] In prima editione non aliud legebatur quam: vtpote quæ ab ipso Domino in Apotolis sustinendo vicerit; neque etiã aliud legunt 3. MS. Patiani codices. Verum ex vetusto codice que decerant, suppleuit Gagnans sua editione per lineas 2. 4. que etiam genuina esse Tertulliani stylus satis indicat, tum etiam quod nullus sit sensus in verbis illis prioribus, & probe constat sententia quæ legitur: vtpote quæ ab ipso Domino in corporis quoque virtute edita est, & sub finem huius Adpendicis iterum in hæc verba: quæ propheta, quæ Apostoli sustinendo vicerunt. Sunt autem voces hæc & phrasæ Tertullianicæ: negotiatio Patientiæ; afflictio carnis; squalore septenni; altiores gradus patientiæ digerere; sanctitati procurat, virginem adsignat, incommoda militat, aliisque de quibus nostre subiiciuntur Adnotationes. Est interim adhuc Hyperbaton, & corruptus seu mutilus locus, ubi legitur initio huius Adpendicis: siquidem rector animus facillè communicat spiritus inuecta cum habitaculo suo.

85. Hæc & viduam tenet.] De viduarum continentia infra libris duobus ad Vxorem. s. Cypri. de Bon. Patient. cap. 9. sic mentem Auctoris expressit: in viduis laboriosam castitatem, in virginibus tuctur beatam integritatem. Atque hoc est quod subiungitur.

86. & virginem adsignat.] Similiter infra cap. 15. exomologein adsignat. Est autem adsignare etiam vox Iureconsultis vsitata. Sic enim adsignare libertam Modestinus vsurpat de Verb. signific. quamquam vti videtur paulò alia significacione. Atque de virginum continentia infra lib. de Virginibus velandis.

87. voluntarium spadonem ad regna cœli leuat.] De continentia spadonum voluntariorum, seu virorum Ecclesiasticorum, infra lib. Exhortat. ad castit. Tom. 5. & latius infra lib. de Cultu sœm. c. 9. n. 51.

88. Si fuga virgeat, &c.] Cum hic fugam in persecutione non improbet, patet scriptum hunc librum ante hæresin, atque adeo ante eius tituli librum, quem habemus, infra Tom. 5. ubi ea de re latius.

89. ad occasionem secundæ intinctionis.] Ita Baptismum sanguinis seu Martyrium nuncupat, de quo libro de Baptismo Tom. 3. ubi eadem phrasè illud circumscribit.

90. ad ipsum diuinæ sedis ascensum.] Simile est illud s. Cypriani Epist. 52. ad Antonian. ubi Martyres dicit ad gloriam peruenire, statim fidei & virtutis accipere mercedem, omnia peccata passione purgare, statim à Domino coronari. Idque iuxta illud Apostoli supra citatum cap. 9. Cupio iam recipi, & esse cum Christo. Aduocatu profecto digni loci ad diluendum, quod Au-

TULLIANUS
Annotati omnibus
SIBELI
A. V.
16.

Et ori quidam impingunt, quasi senserit animas Martyrum non ante iudicium in caelum recipi, de quo latius inter eius errores in nostris Prolegomenis.

91. aduersus omnem subuertendam fidei, vel puniendam paraturam.] Sic omnino legendum censeo, pro eo quod erat: paratum; quod Auctori frequentissima sit vox paratura, pro apparatu, quemadmodum alibi latius.

CAP. XIII.

92. His patientiae viribus secatur Isaias.] Inscriptionem capituli hanc ipse contextus inuenit: De exemplis patientiae Isaias, Stephani & Iob. Atqui quod Isaias secatus sit, restantur Epiphanius, Dorotheus, & Isidorus de Vitis Prophetarum.

93. Lapidatur Stephanus, &c.] Locum hunc imitatus S. Cyprianus lib. de Bono Patient. cap. 6. sicuti & apud Rhenan. tacito citatur nomine: Non poteris (inquit) ista perferre, nisi tolerantia & patientia teneas firmitatem. quod factum videmus in Stephano, qui quum à Iudeis vi & lapidibus necaretur, non sibi vindictam, sed intercessoribus veniam postulabat, dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Sic esse oportuit primum Martyrem Christi, qui Martyres sequuturos gloriosa morte praecurrens, non tantum Dominicae praedicator esset passionis, sed & patientissime lenitatis imitator.

94. O felicitum illum quoque, &c.] De Iob haud dubie loquitur, uti manifestum est ex S. Cypri. ubi supra.

95. Quale in illo viro feretrum, &c.] Inter instrumenta triumphi (inquit Rhenan.) feretrum est in quo pompa fertur. Intellige in quo diabolus triumpharetur, Deo trophaeum statuente. Nam Iob per diuinam gratiam diabolum vicit, impatientia nequam succumbens; quasi dicat: Quale trophaeum de diabolo Deus erexit? Olim circumferebantur arma deuictarum gentium in pompa, mox suspendebantur. Apertè ergo sequitur: Quale vexillum.

96. distingeret.] Basiliens. editio: desfringeret. Perinde est virum legas, quum vtrumque abraderè significet. Alludit enim ad illud Iob 2. quod testa sanieum radebat.

97. quum erumpentes bestias, &c.] Mirum est unde hoc habeat Tertullianus nam in libro Iob. de bestiolis non alia mentio, quam quod habetur cap. 17. Putredini dixi: Pater meus es, mater mea & soror mea vermicibus. Existimo autem hoc exemplo motum S. Franciscum, de quo simile quid legitur, quale hic narrat Auctor. Atqui rectè meo iudicio restituit Rhenan. foraminosa, pro eo quod erat aut refossa, aut reforata; magis enim refert phrasin Africanam.

98. Et si filios quoque restitui voluisset, &c.] si vnamquam alias; certe hic est in Auctore ἀναρτήματα, ἢ ἄλλα, aut non vidit extremam partem ultimi capituli. nam ibi in editione non Latina modo, sed & Graeca, & eiusdem versione, manifestè legitur fuisse Iob filios septem & filias tres, & quod viderit filios suos & filios filiarum suorum in quartam generationem. Verum de hoc latius inter errores eius in Prolegomenis.

CAP. XV.

99. Adde satis idoneus, &c.] Inscriptum hoc capitulum: Quod omnibus Dei mandatis interueniat, ac de effigie patientiae. In cuius priori parte Auctorem S. Cypri. imitatur cap. 9. & similiter Prudentius in Psychomachia huius verbi:

Omnibus vna comes virtutibus associatur,
Auxiliumque suum fortis patientia miscet.

Nulla anceps luctamen inuit virtute sine ista:

Virtus nam vidua est, quia non Patientia format.
100. patientiae sequester.] Elegantissime (inquit Rhenan.) dictum à viro vnde quaque doctissimo. Sequester est, Modestino Iureconsulto desinente, apud quem plures eandem rem, de qua controversia est, deponunt. sic dictus, auctore Lammio, què citat Aulus Gellius, quod eius vtraque pars fidem sequatur. Eandè significationem indicat etiam Auctor lib. de Refurr. car. infra Tom. 2. Sequester (inquit de Christo loquens) Dei & hominis appellatus, ex vtriusque partis deposito commissus sibi.

101. omnibus mandatis eius interuenit, &c.] simile (inquit Rhenan.) Patientiae infirmum non emulatur Tertullianus S. Cyprian. lib. de Bon. Patient. Patientia est (inquit) que nos Deo & commendat, & fruatur. Atqui de vobis: Exomologesi, & inculcat, pro conculcat, vide lib. de Penitentia.

102. infirmum non extendit, valentem non confumit.] Quum Impatientia infirmitates praestolatur, soleat augere, & valetudinem bonam consumere, eo certi Auctor videtur alludere: Patientia infirmum non extendit, hoc est non prorogat eius infirmitatem, & valentem non confumit, id est, rectè valentem non confumit.

103. Age iam si & effigiem, &c.] Latum hunc patitur imitatus est Psychomachia sua Prudentius, dum in pugna Patientia & Ira sic illam describit:

Ecce modesta graui stabat Patientia vultus,
Per medias immota acies, variisque tumulis,
Vulneraque, & rigidis vitalia perua pilis
Spectabat defixa oculos, & lenta manebat.

104. quem tertio vidit Helias.] Quod aequaliter agit Metaphoricè de throno Patientia posito, nō in turbine aut nubilo, sed qui sit tenerè serenitatis, purus & simplex, videtur mihi alludere ad nubem lucidam, qua obumbravit Christum, Moysen & Heliam in figuratiōe Domini, Matth. 17. idque eo magis, quod de Christi passione, qui Patientia primarium fuit exemplar, sermo tractaretur. Atqui tertio vidisse nobilitatem Helias dicitur, quia primū 3. Reg. 18. legitur, primo suo ostendisse nubeculam paruum quasi vestigium hominis ascendentem de mari, deinde 4. Reg. 2. per turbulam in nube ignea raptus in caelum, tertio denique cum Christo in nube lucida serena, aperta & simplici apparuit.

105. Si nos cum spiritu, &c.] Hic (inquit Rhenan.) variis aliis coniecturis distracti sumus. Verum simpliciter videtur, si pro: non, legamus: nos, hoc modo: Si nos cum spiritu admitterimus, in nobis morabitur semper. Aut si cum spiritu. Nam pro: morabitur legere: morabitur, pro in extremitate versabitur, dicitur deducto verbo, prorsus diuinum & absurdum eandem quamquam in lib. de Refurr. car. sic loqui videtur. Hic enim & calix bene sibi conscius, & de diligenti ministerij commendatus, coronis quoque potentioris sui inorabitur, pro eo quod est, in ora sine extremitate cingetur, ut illic indicauimus. Vti autem illa plura restituit, ita cum omnibus excusis retinere illud: sibi sustinere non poterit, eo quod ad spiritum ad referatur, non autem (ut Rhenan. opinatur) ad patientiam, potè de qua sequitur: carens instrumento sustinetur.

CAP. XVI.

106. Hæc patientia ratio, &c.] Caput dicitur insignitum hoc titulo: De fallâ ethnicorum Patientia, de qua & supra aliquid dixit cap. 1. & infra eandem

addit scripturis tractat s. Cyprian. initio sui libri de
bona Patientia.

107. hæc opera cœlestis & vera.] Hic iterum nõ
placet coniectura Rhenani, qua legendum censet: veræ, &
opera, neutro genere in plurali accipit; quia vox vel ipse
resse, frequenter: opera feminino genere & singulari
numero à Tertulliano pro opere accipitur, uti ipse adnota-
vit ad illud lib. adu. Hermog. Vbi & opera & operæ
operator.

108. Domino diabolus æmularetur.] Emulari
(viri recte adnotavit Rhenan.) cum Datus confuit. In-
stitutum lib. 7. Siquidem amicos cui æmulari consueverat,
in segnitiam torporèque resoluti. Sic & Fabius loquitur.
Sic etiam dixit lib. de Prescript. adu. heres. æmulæ fidei,
& lib. adu. Marc. 5. Christo æmulæ, & lib. de Coron.
mil. cap. 11. signum æmulum Christo.

109. magnitudinis pat.] Tres quidem M. legunt:
magnitudine, verum (viri ante me adnotavit Rhenan.)
pat cum Genitio iungere solet. Sic in lib. de Prescript.
adu. heres. A diabolo, scilicet (inquit) cuius sunt pa-
res. & adu. Marc. lib. 5. Dicimus (inquit) circumferri
ab Apostolo aut creatorem, aut (quod nolit Mar-
cion) parem creatoris. id in plerisque vocibus adiecti-
us facit, pro Datus Genitium usurpans. Similiter dixit
lib. adu. Marc. 3. par creatoris, ac: quorum & ipse
par sit. Item lib. 5. parem creatoris.

110. lenociniis negotiantes.] Etiam hæc phrasis est
laeconconsultorum. nam teste Plpiano, de iis qui notantur
infamia. l. Erhetas: lenocinium facit, qui questuaria
mancipia habuerit, sed & qui in liberis (addæ ex senten-
tia Auctoris uxorem) hunc questum exercet.

111. Quæ aucupandis orbitatibus.] Nohat (in-
quit Rhenanus) testamentorum captatores, quos Satyra
12. redarguit Iuuenalis: contra quos etiam alicubi, maxi-

mè clericos, s. Hieronymus.

112. quæ ventris operarios, &c.] Appellat (in-
quit Rhenanus) operarios ventris, quum parasitos &
alienarum mensarum affectus, quibus nihil aliud magis
est curæ, quàm ut ventri satisfiat; tum eos qui se in diui-
tum clientelam tradunt, quibus illi postea abutantur. Nã
contumeliosorum patrociniorum nomine, patronos
contumeliosos intelligit, quibus tamen ob ventrem replen-
dum clientes, imò propudiosa mancipia, nusquam non ob-
sequantur. Huiusmodi partim Satyra quinta, partim nona
notat Iuuenalis. Ordinabis sic verba: Quæ, subaudi Pa-
tientia, operarios ventris addicit gulæ, hoc est, ve-
nundat, sive in nexum dat gulæ; (nam utrumque signifi-
cat addicere) subiectione libertatis contumeliosos
patrociniis, hoc est subiciendo libertatem contumeliosos
patrociniis. Parasitos & ventris mancipia Græci γαστρι
δουλεύοντες appellant; & in Symposiis Plutarchus,
non minus eleganter quàm verè τῆ γαστρὸς ἔργον
συνδράκτους vocat.

113. Sed viderint suam.] Sic ex coniectura Dn. La-
tini; patientiam namque. Atqui de usu verbi illius: viderint,
& viderit, vide Adnot. nostras in s. Cypri.
epist. 2. num. 53.

114. sui Præsidis.] Sui (inquit Rhenan.) dixit pro:
eorum.

115. quam patientia subter ignis expectat.]
Quam (inquit Rhenan.) subaudi patientiam gentilium,
subter, id est in inferno, patientia ignis expectat, id
est, æterna damnatio.

116. quam pro nobis ipse dependit.] Ex con-
iectura Ioannis Harrisii Angli, & Dn. Latini Latini
Itali, substitutum: dependit, pro: defendit; eo quòd
alibi quoque sic loquitur Auctor: cum caro & ani-
ma dependitur.

TULLIANUS
Annotati omnibus
MEMBRIS
A. V.
16.

ARGVMENTVM LIBRI DE SPECTACVLIS,
PER IACOBVM PAMELIVM.

VV M iam anno xij. Seueri Romæ indicti essent Ludi (de quibus latius in vita
Auctoris) seculares octauis, quos & imitari solebant reliquæ provincia, atque
adeo & apud Carthaginem superstiosa illa (quorum meminit Auctor Scorpiaco
aduersus Gnosticos) certamina Græcarum religionum & voluptatum iam celebrari incipe-
rent, in quibus omnis generis Spectacula exhiberi consueverant, ne aut ignorando aut dissi-
mulando quis peccaret, librum hunc ea occasione scripsisse videtur Tertullianus.

Primum autem recenset ethnicorum argumenta duo, tum quòd nihil dicebant religioni
obstrepere oculorum solatia, cuius contrarium maxime se demonstrare paratum; tum etiam
quòd Christianis Spectaculis erudiretur, quòd facilius vitam contemneret, quasi verò pige-
ret propter Deum mori.

Item & iis respondet, qui prætendebant omnia à Deo instituta, & bona omnia, atque
adeo & ea ex quibus Spectacula instruuntur; nempe non hoc solum respiciendum, quo om-
nia sint instituta, sed à quo interpolatore, diabolo nempe, in corruptelam conuersa; alioqui
omnes malorum species, quum ex operibus Dei consent, prohibendas non esse.

Iam verò & ad suorum argumentum respondet, qui per scripturas non nominatim de-
nuntiari dicebant, hanc Spectaculorum abdicationem, ad hanc speciem pertinere primam
illam David vocem: Felix qui non abiit in conciliuum impiorum, &c.

- III. Nequis autem argumentari illum putet, conuertitur ad principalem auctoritatem scripturae nostrae, cum aquam ingressi, & Christianam fidem in legis suae verba professi, renuntiauerunt diabolo & pompis & angelis eius ore nostro contestamur; eo quod ex idololatria vniuersa Spectaculorum paratura constet.
- V. Quod comprobatur, primum ex Ludorum origine, qui religionis nomine inter ceteros ritus superstitionum instituti sint, & diebus festis & templis Deorum reputabantur.
- VI. Deinde ex eorum titulis, per quos signatum est, cui idolo & cui superstitioni vtriusque generis Ludi notarentur, tum sacri, tum funebres.
- VII. Ex Apparatibus item eorundem, maximè Circensium; precedente pompa, de simulacrorum serie, de imaginum agmine, quos praecedant etiam, intercedant, succedant sacra & sacrificia; in quibus moueantur collegia, sacerdotia, officia.
- VIII. Ex locis denique, quippe quum Circus soli principaliter consecratus sit, & singula ornamenta eius, singula templa sint; Non quidem quòd loca nos contaminent, atque adeo extra Spectaculorum tempus adiri possint, sed quae in locis sunt.
- IX. Nunc si particulatim Circenses ludos quis discutiat, Diis deputari, vel elementis; & vtrò etiam elementorum damnatam idololatriam.
- X. Theatri etiam Apparatus qui ad Scenam spectant, à templis ac aris auspicari, & Veris adem à Pompeio superpositam; itaque & Liberi domum esse: quae verò voce, modis, organis & lyris transiguntur, Apollines, Musas, Minervas, Mercurios habere manicipes.
- XI. Agones & ipsos sacros, vel funebres, aut Diis Nationum, aut mortuis fieri; apparatus item illorum idololatria conspurcari, Stadio Circum amulari, & Gymnics artes Castorum esse, Herculum, Mercuriorum.
- XII. Munus denique ab officio dictum quod mortuis faciebant, quos humano sanguine propitiari creditum erat, quum impietate postea placuit voluptate adumbrare; postea proiecisti tantam crudelitatem, ut & feris humana corpora dissiparentur, in quorum idolis demonia consistebant. Acerbioribus item Amphitheatrum consecrari demonibus.
- XIII. Non quòd idolum sit aliquid, sed quòd quae faciunt, demonibus faciant, atque adeo tum & mortui & Dij vnum sint, vtraque idololatria abstinere debere Christianos.
- XIII. Atqui non solum idololatria, sed & concupiscentiae seculi nomine, interdici Spectacula.
- XV. Deinde Spiritui lenitatis non posse cum Spectaculis conuenire, ubi per emulationem furor, bilis, ira & dolor.
- XVI. Furem enim maximè in Circo praesidere, populo iam de sponsonibus concitato, vtrò & in discordias itur.
- XVII. Impudicitiae etiam consistorium, quam amoliri iubemur, esse Theatrum, in quo etiam Tragedia, & Comedia, scelerum & libidinum nutrices.
- XVIII. Stadium etsi in scripturis nominetur, quae in eo geruntur, indigna conspectui nostro, & diaboli negotia esse.
- XIX. Amphitheatrum denique repudium de scripturis peti, si seuitiam, impietatem, feritatem consideremus.
- XX. Atque ita responsum illis, qui abstinentiam Spectaculorum specialiter in scripturis non determinari argumentantur, sicuti & illis, qui à sole & Deo Spectacula conspici argumentantur, nec contaminari, quum alioqui in illum scelus damnatum censeretur.
- XXI. Aliam esse ethnicorum rationem, qui pro libidine interpretantur alibi bonum, quod alibi malum, & econtrariò.
- XXII. Atque adeo ab ipsis Auctoribus Spectaculorum manifestè artifices damnari capitis diminutione, & arceri honoribus omnibus.

Quanto magis diuina insititia in huiusmodi artifices animaduertet, maxime quum faciunt qua scripturae fieri vetant. XXIII.

Sed & praeterquam quod in baptismo pompam diaboli eiurauimus, ipsorum ethnicorum testimonio Spectacula Christianis interdicta esse, eo quod Christianum factum intelligant ex repudio eorundem. XXIII.

Neque verò de Deo cogitare posse illic ubi nihil est de Deo, & quale est de Ecclesia Dei in diaboli Ecclesiam tendere? illas manus quas ad Dominum extuleris, postmodum laudando histrionem fatigare? ex ore quo Amen protuleris, gladiatori testimonium reddere? eius & uas alij dicere, nisi Deo & Christo? XXV.

Atque adeò non mirum esse, si eiusmodi demoniis penetrabiles fiant, uti duobus exemplis comprobatur. XXVI.

Cum illic nomen Dei blasphemetur, illic quotidiani leones in Christianos expostulantur, inde persecutiones decernantur. XXVII.

Saginentur itaque voluptatibus ethnici, luceant Christiani, quorum voluptas non in saeculo, sed in caelo esse debeat. XXVIII.

Neque verò etiam hic voluptatibus carere Christianos multo iocundioribus; quibus pro ludis Circensibus intueri liceat saeculi cursum, pro scenica doctrina satis sit canticorum, pro pugillatu & luctatu agones quibus coronantur; sanguis denique Christi, si sanguinis aliquid uelint. XXIX.

Postremo, quale Spectaculum Aduentus Domini in proximo, cum tanta saeculi uentus uno igne haurietur, tot Reges cum ipso Ioue in imis tenebris congemiscentes cernentur; ite Praesides persecutores saeuioribus quam ipsi saeuierunt flammis liquecentes; denique qualia illa, quae nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. XXX.

Ceterum libri huius nominatim meminit ipse Tertullianus lib. de Habitu muliebri. Nam (inquit) & omnes ista prophana Spectaculorum secularium voluptates, sicut de ipsi suum uolumen edidimus, ipsa etiam idololatria ex rebus Dei constat. Non tamen ideo Circifuroribus, aut harenæ atrocitatibus, aut Scenæ turpitudinibus Christianum adfici oportet; quia Deus & Equum & Pantheram, & uocem homini dedit. Sic etiam lib. de Coron. militis, non Latino modo, sed & Graeco stylo, se de Spectaculis scripsisse disertis uerbis significat, quae in Tomum quintum differimus. Hinc est quod Abbas Trithemius, etsi non uisisset, alioqui initium libri sicuti aliorum descripturus, tamè inter opera Tertulliani librum hunc recenset. Et iam olim ex illo multa descripterunt B. Isidorus Etymol. lib. 18. cap. 16. 27. 28. 29. 34. 35. 37. 42. 43. 53. ac 61. Hrabanus nosfer De Naturis rerum. Quare optime de Republ. meritis est Gagneus, qui primus in editione Parisiensi, in lucem edidit; quippe quum ad intellectum faciat liber iste omnium praeceptorum Auctorum, non sacrorum modo, sed & profanorum, sicubi de Spectaculorum aliquo genere mentionem faciunt. Castigatus fuit deinde per Sigismundum Gelenium multis in locis ex Lelandi Britannico codice; denique nunc postremum emendatur, partim ex Isidoro & Hrabanis & coniecturis quibusdam Latinis, in totum autem ex codice Anglico, pie memoriae Dn. Doct. Ioannis Clementis, uiri longe eruditissimi: Adiectis nunc primùm & Argumento & Anotationibus nostris, quibus illustrantur obscuriores loci quamplurimi; usque adeò ut aliud de Spectaculis commentario praeter librum hunc posthac non sit opus.

TULLIANUS
Annotati onibus
MELB.
A. V.
16.